

ЖЕНИДБА КОСОВСКИХ ЈУНАКА У КРУГУ ВАРИЈАНАТА Прилог веродостојности песама

Апстракт: У кругу песама о женидби косовских јунака пева се о женидбама које су биле у функцији стварања атмосфере разигравања пред Косовски бој. У њима је јасно изражена тенденција формирања архетипа светитеља, јунака жртве и издајника који имају унапред одређене задатке у Косовском боју. Песме о женидбама косовских јунака нису забележене у великом броју. Оне ће, углавном, бити производ одређених мистификација, посебно у песмама Богољуба Петрановића, које су биле у служби дневнополитичких збивања.

Кључне речи: Косовски бој, женидба, јунаци, кнез Лазар, Милош Обилић, Вук Бранковић.

У песмама косовског циклуса, које певају о догађајима уочи боја, мотив о женидбама јунака заузима значајно место. Интернационални мотив женидбе са препрекама ставља јунака у делокруг доказивања физичке и менталне снаге, потребне за наступајуће доказивање у боју. Како се у песмама старијих времена углавном пева о женидбама владара када је „углед тазбине одржавао (је) и статус младожење“ (Самарција 2008: 133), оне су биле у функцији разигравања јунака пред Косовски бој.

Песме овог круга певају о женидби јунака који ће бити главни актери битке: кнезу Лазару, Милошу Обилићу и Вуку Бранковићу. Оно што се назире у варијантама песама са овим мотивом јесте лагано формирање архетипа светитеља, јунака жртве и издајника, у оквиру сватовског обреда прелаза. Обредност свадбе, која има функцију иницијације, „допушта да се моћ владара препозна кроз потврду јунаштва његових поданика и сродника“ (Самарција 2008: 133). У делокругу јунака овог типа издвајамо женидбу владара и његових „поданика“, Милоша Обилића и Вука Бранковића.

У Петрановићевој другој књизи *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*¹ налазе се две песме које певају о женидби кнеза Лазара *Женидба везира Лазара* и *Женидба кнеза Лазара*. Цар Стјепан² моли Лазара

* valentinapit@beotel.rs

¹ *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине, епске песме старијег времена*, књига друга, скупио Богољуб Петрановић, на свијет издало „Српско учено друштво“ у Биограду у државној штампарији, 1867.

² У кругу песама о цару Стјепану у вези са хијерогамијом и родоскрвним грехом показало се да цар, у древном слоју песме, има извесне атрибуте божанства које уређује нарушену хармонију, о чему је подробно писала Зоја Карановић (2010: 21–32).

да смири народ који се побунио против давања харача, а он ће му, заузврат, дати ћерку и саградити дворе у Призрену. Народни певач, необично за епску песму, даје девојци од дванаест година име Мара, које је типично за лирску песму, а користиће и лирску формулу у сликању њене лепоте:

„Ево има седам годин’ дана
Откако је у кавезу храним
Нити види сунца ни мјесеца,
Нити види дана бијелога,
Некамо л’ ће лица јуначкога“

(Петрановић 1867: 99).

Лазар купи војску по Србији и Московији и одлази до Софије да купи харач. Љуба цара Стјепана, Бугарка, Лазару намеће своју другу ћерку Анђелију, а Стјепан не да јер је она сваком на двору љуба. У народној традицији туђинка има негативно значење и иницира сукоб, за разлику од одважних жена са српског двора у песмама косовског циклуса (Кравцов 1982: 298). Лако је уочљива царева брига за преношење здравог женског кода на потомство и жеља да се царевина сачува. У песми се уочава накнадна мистификација у служби дневнополитичких збивања, као и инкорпориран мотив невине жртве. Мотив невине жртве (Мара, коју туђинка хоће да погуби), спречавање погубљења, као и заточење у пећини, само су неки елементи који указују на то да је песма одступила од уобичајене епске структуре. То иде у прилог накнадних мистификација, што није редак случај у Петрановићевим песмама. Прибегло се формули невине жртве, која у затвореном простору, у овом случају пећини, доживљава своју иницијацију. Мара од девојчице од дванаест година прелази у виши статус, где по моделу епске формуле пећина засија од чистоте праведника. Сјај будуће Лазареве невесте указује на њену улогу коју ће одиграти у будућим догађајима. Светлост која обасјава пећину рефлектоваће се у каснијем грађењу лика кнегиње Милице.

„А каква је мио господаре!
Од њезина руменога лица
Расјала се тама у пећини
Као да је обасјало сунце“

(Петрановић 1867: 101).

Присуство митолошких елемената у песми појачавају се и Лазаревом одлуком да се ожени вилом, пре него сазна да је Мара жива, што је, по свему судећи, накнадна интервенција.

Лазарева предодређеност за преузимање српског царства углавном је опевана у песмама о његовој женидби, о чему певају и Вукове песме. Нада Милошевић Ђорђевић, бавећи се историјским и епским кнезом Лазаром, наводи: „од тренутка када је кнез Лазар постао епска личност око њега се, пак, догађало, да су и саме историјске чињенице биле погодна грађа за саму поезију. Женидба је, као што је познато, посебно омиљена тема епске поезије. Чињеница да је Милица била Лазарева одабраница и у историји

пружала је идеалну могућност за стварање епске песме која је, истовремено, имала и идеолошко обележје“ (Милошевић Ђорђевић 1990: 31).

Фокусирање народног певача на сукоб око избора Лазареве невесте на неки начин је лагано потенцирање неслоге која ће довести до пропасти српског царства. Функција „староставних књига“ неприкосновена је и оне казују да царство остаје на Лазару, иако му Југовићи тешка срца дају своју сестру Милицу. Песма *Женидба кнеза Лазара* из Петрановићеве збирке има исту идејно-сижејну структуру као песма *Женидба кнеза Лазара* коју је забележио Вук Стефановић Караџић. Петрановићева песма је дужа. Разлика је и у томе што је у песми из његове збирке наглашен витешки култ оличен у бацању камена с рамена испред цркве, после завршене литургије, док је код Вука присутан мотив лова. И у Петрановићевој и у Вуковој песми предодређеност Лазареве владавине одређена је преко „књига цароставних“ с том разликом што је на крају Петрановићеве песме наглашена идеја о неминовности пропасти српског царства:

„На њем оста до Косова царство
С њега су га прихватили Турци
С Немањића на Отмановића“

(Петрановић 1867: 121).

Ватрослав Јагић уочава битну разлику између две песме о Лазаревој женидби из Петрановићеве збирке. Према његовом мишљењу, песма *Женидба везира Лазара* бр. 14, по старијем митолошком тумачењу, била би старија од песме *Женидба везира Лазара* бр. 15. Међутим, по новом принципу „хисторијскога узјимања“, како наводи Јагић, „не само да је могуће, већ је чак врло прилично истини, да овако речемо: пјесма 15 бит ће старија и оригиналнија од 14, јер је пуно чистија у свом хисторијско-народном карактеру те се и подудара са 32. друге књиге Вукове; а пјесма 14, премда је именима цара Стјепана и везира Лазара, за тием локалним околностима, дотјерана на народну, излази ипак из круга чисто народних традиција те нам представља интриге ориенталнога, харемскога, живота и остале згоде, који се често понављају као мотиви источног причања“ (Јагић 1868: 230–231).

Песма из Вукове збирке *Женидба кнеза Лазара* (Вук II 1969: 32), према мишљењу Наде Милошевић Ђорђевић, „потпуно се уклапа у схему о епским песмама о женидбама јунака. Оно што јој даје изузетан значај је начин на који се историјске чињенице транспонују“ (Милошевић Ђорђевић 1990: 31). Лазар, који је одрастао на двору цара Душана, заслужиће руку кнегиње Милице искључиво по својим људским квалитетима, који су, у односу на хијерархијску разлику, били једини адут за улажење у династију Немањића. „Законитим захтевима владара“, истиче Нада Милошевић Ђорђевић, „његовом оценом Лазаревих квалитета Лазар психолошки постаје достојан женидбе Милицом, али препреке остају, прво зато што су неопходне за развитак радње у женидбеној песми, а друго, зато што тежња да епска песма изнесе *реалистичко* стање ствари не дозвољава да се преко

историјских чињеница средњовековне хијерархије пређе“ (Милошевић Ђорђевић 1990: 32).

Томо Маретић, упоређујући Вукову песму *Женидба кнеза Лазара* и Петрановићеву *Женидба кнеза Лазара* бр. 15, истиче да приповедају о истом „само је Вукова краћа и много лепша“ (Маретић 1889: 161). Он наглашава да Петрановићев певач изгледа није имао смисла за праву меру. Цар Стјепан већ унапред, пророчки зна шта ће се догодити на вечери, односно како ће Југовићи кидисати на Лазара, а „цароставне књиге“ казују да ће царство остати на Лазару. Маретић истиче и то да је „вриједно (је) запамтити, да Петрановићева прјесма зове Лазара Немањићем“ (Маретић 1889: 161). У песмама које певају о Лазаревој женидби појављују се извесне интервенције са циљем довођења Лазара на чело српске државе. Песме овог круга су незаобилазне у схеми епске биографије јунака и чине важну карику у будућим функцијама јунака.

У збирци Богољуба Петрановића налазе се две варијанте о женидби Милоша Обилића. Прва је под бројем 20, *Женидба Милоша Обилића* и *Опет то али друкчије* под бројем 21. У првој песми наговештен је мотив издаје и њен сиче се креће на релацији Лазарева кћи Анђелија – Милош и Вук Бранковић – његова љуба. Мотив будуће издаје наговештен је у сплеткарењу Вукове љубе, која наговори Вука да каже Лазару да ће Милош обљубити лице његове ћерке. Мотив оклеветаног јунака обрађен је у кругу песама о Милошевој женидби, где је рефлектована тематско-сичејна основа песама о самом Косовском боју, где ће мотив оклеветаног јунака одлучити о исходу битке. Подељеност између Лазара и Милице, који не заступају исту тачку гледишта на релацији Милош – Вук Бранковић, садржи исту опредељеност као у песмама о мотиву оклеветаног јунака. У песми је наглашен паралелизам у сликању карактера Милоша Обилића и Вука Бранковића. У Кара-Влашкој и Кара-Богданској земљи, далеко од било каквих сплетки и утицаја другог, у прикупљању харача јасно ће се показати „ко је вјера а ко је невјера“. Преко ове конструкције на сцену ступа глас народа, који је јасно уздигао Милоша на пиједестал моралног представника колектива и тиме га припремио за улогу витеза, јунака – жртве. Насупрот слици идеалног Милошевог лика стоји слика Вука Бранковића због чијих су се зулума одметнуле српске земље:

„Бранковићи проклето кољено
И тамо су зулум порадили:
Једна глава ишту два харача,
На годину четири пореза,
Чула јесам ће говоре људи,
Тешка жена да им харач даје;
Сиротињи зулум одолио,
На то су се земље одметнуле“

(Петрановић 1867: 164).

Милошева честитост и јунаштво доћи ће до изражаја на крају песме, где долази до потпуног обрта. Опањкан јунак доживљава позитивну трансформацију, клеветник од стида не може да изађе пред кнеза Лазара, а женидба Милошева Лазаревом ћерком Анђелијом и Лазарево кајање и тражење опроштаја даће песми хришћанску димензију.

У варијанти *Опет то али друкчије* велики број просилаца бори се за руку ћерке леђанског краља Михаила и она је у служби разигравања пред бој. Песма за мотив има борбу Милоша Обилића са троглавим Арапином кога побеђује, али је следећа невоља што леђански краљ тражи од њега да промени веру што он одлучно одбија:

„Док је сабље и деснице руке
Нико мене превјерити неће“

(Петрановић 1867: 178).

Милош бива бачен у тамницу, а по формули епског казивања јунаку помаже Циганин, који јавља Марку и Топлици Милану да га избаве из ропства. Оно што је у овој песми карактеристично то је што народни певач слика карактер ликова, као и ритуално облачење јунака Топлице Милана, који се разиграва пред бој тако што креће да ослободи Милоша Обилића. Отимање сина леђанског краља Михаила и условљавање пуштањем Марка и Милоша решиће проблем Милошева женидбе. Мотив отмице и женидба јунака биће уводно витешко доказивање пред Косовску битку.

У структури епских биографија јунака јасно су позиционирани ликови који ће доминирати у кругу песама пред сам бој. Кнегиња Милица има улогу обликовања јунака – жртве Милоша Обилића, на супрот јасно позиционираном јунаку – издајнику Вуку Бранковићу. Како је обредност свадбе била и те како у служби наглашавања култа младожење – јунака, који мора да савлада одређене препреке, у кругу песама о женидби косовских јунака важно место заузимају борилачке вештине. Овај облик разигравања пред бој маркиран је Миличиним дивљењем јуначкој вештини бацања камена с рамена.

У песми *Царица Милица и Милош од Поцерја*, из Старог Влаха, Милица после бацања камена с рамена „троје деце лудо“, Реље од Пазара, сина Косовац Јована и Милоша од Поцерја предлаже Лазару да Вукосаву дају за Милоша Обилића:

„Да ми дамо нашу Вукосаву,
За овога дичнога јунака
Што ће чуват твоју царевину,
Од Турака и још од Латина,
Од Маџара и невјерних Грка,
Чуваће ти царе госпоштињу,
твоју круну и све твоје царство“

(Станић 1871: 25).

Наглашавање култа јунака и важност женидбе створиће епски амбијент на двору, који је нека врста средњовековне припреме за догађаје ко-

ји долазе. Амбијент спремања сватова и велики број званица указују на симболичну слику војске која се спрема за одлучујући мегдан. Издвајање младожење који је носилац формулативне врлине највишега реда припрема је за извршење задатка јунака жртве.

У збирци Богољуба Петрановића налази се песма *Женидба Бранковића Вука*, у којој су Милош Обилић и Вук Бранковић у опозитном односу. Као и у кругу песама о женидби Милоша Обилића и у овој песми Лазарев избор је Вук Бранковић, а Миличин Милош Обилић. Лазар велича Вука, који му је „срцу умилио“ и све наде полаже у њега:

„Ја бих њему цуру поклонио,
Нек имадем мила зета свога,
Мила зета од боја јунака,
Ако мени до невоље дође,
Нек се мени у невољи нађе“

(Петрановић III 1870: 198).

Миличино препознавање издајничке Вукове намере иде у правцу спасавања урушеног царства, а сукоб на Лазаревом двору, у контексту женидбе јунака, само је бледи одјек оног што ће се на Косову десити. Ненад Љубинковић истиче да је „падом српске деспотовине посебно стасало уверење како је свађа зетова (неименованих) крива за све оно што је Србију снашло у петнаестом веку“ (Љубинковић 1998: 46). Дакле, на двору кнеза Лазара доћи ће до раздора још пре Косовске битке, сукобом зетова Милоша и Вука. На Лазаревом двору су јунаци који ће учествовати у боју на Косову, а окупљање које има функцију сватова метафорична је слика војске. Народни певач гради причу о женидби Вука Бранковића, са елементима каталога јунака међу којима су Југ-Богдан, Бановић Страхило, девет Југовића, Косовац Иван, Топлица Милан, Милош Обилић, Бановић Секула и остале војводе. Јунаци се фокусирају на причу о јунаштву:

„О свачему славно говораше
А највише о добру јунаштву“

(Петрановић III 1870: 203).

Песма која пева о женидби, а посебно заседању Лазаревих војвода, поклапа се са сликом песама о кнежевој вечери. Потпуно је исти модел као у песмама које казују о кнежевој вечери пред сам бој. Када Лазар саопшти јунацима да је Вука изабрао за зета, Бошко Југовић се супротставља и наглашава врлине дванаест српских витезова, међу којима је први Милош Обилић, а одмах до њега Краљевић Марко. После Лазаревих речи да му је Вук најтврђа узданица, Бошко Југовић реагује плаховито и раздор на двору се интензивира.

У амбијенту Лазаревог двора, за свадбовање окупљени јунаци, на здрављају једни другима. Формула јуначког на здрављања полако појачава раздор међу српском господом. Бановић Страхиња преузима улогу витеза који окарактерише Вука Бранковића:

„Нит је јунак, нит има јунаштва,
Нит је племе, нит је српско сјеме“

(Петрановић III 1870: 207).

У песми долази до необичног сукоба између, како каже народни певач, Бановић Страхила и Вука Бранковића. Могуће је да су ово интервенције самог певача, који је, по свом нахођењу, проширивао сукоб међу српским витезовима којег нема у Вуковим песмама. Бановић Страхило, љут што га јуначка чаша прескаче, кидише на младожењу Вука:

„Уз образ му пламен ударио
Пак је Вука купом ударио,
Удари га у плећи јуначке
Прште купа надвоје натроје“

(Петрановић III 1870: 208).

Песма даље пева о похотности и незајажљивости Вука Бранковића, коме кнез Лазар поклања све, а за сина Стевана и не мари. Стеванов одлазак у Русију нетипичан је пример накнадних интервенција, које су биле у служби повезивања са великом Русијом, у функцији почетка борбе против Турака. Песма, додавањем ових појединости, губи од своје уметничке вредности. Све ово иде у прилог томе да је Петрановићева песма сачувала језгро везано за Косовски бој, али се уочава тенденција политизације везане за конкретна друштвенополитичка збивања. Песма која је преживела време у процесу преношења доживљава велике промене и удаљава се од веродостојних песама везаних за сам бој. Петрановићева песма иде у прилог тврђењу Јована Деретића: „Што се песма више удаљава од места и времена догађаја, то се више умањује њена чињенична тачност а увећава део мотивских, легендарних елемената, тако да после неколико стотина година постојања песме мало шта остане од догађаја који је био иницијални покретач песме“ (Деретић 1995: 35).

Накнадне интервенције у Петрановићевим песмама показују да се однос историје и поезије може сагледати само када су у питању најстарије песме у којима није дошло до епске стилизације. У песми о женидби Вука Бранковића, поред стабилног сижеа о формирању издајника и оклеветаног јунака, дошло је до нових наноса у којима се појављује и Стефан Лазаревић. Њега не налазимо у Вуковим песмама косовског циклуса, а одлазак у Русију одступа од формуле епског певања везаног за круг песама о Косовском боју. Круг песама о женидбама јунака показује да се језгро овог мотива очувало кроз време, али су накнадне интервенције утицале да се епска песма стави у службу буђења националне свести, што је најчешће било на уштрб њене уметничке вредности.

Извори и литература

- Деретић 1995: Јован Деретић, *Загонетка Марка Краљевића*, Београд: СКЗ.
- Ђорђевић Милошевић 1990: Нада Ђорђевић Милошевић, *Косовска епика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јагић 1868: Ватрослав Јагић, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*, Београд: Рад ЈАЗУ, II.
- Карановић 2010: Зоја Карановић, *Небеска невеста*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Кравцов Иванович 1982: Николај Кравцов Иванович, Српски еп, *Ка поетици народног песништва*, приредио Светозар Кољевић, Београд: Просвета.
- Љубинковић 1998: Ненад Љубинковић, Митско ткиво – један од конститутивних елемената епске легенде јужних Словена – легенда о Косовском боју, легенда о Марку Краљевићу, *Митолошки зборник 1*, ИПА, „Мирослав“, Рача – Београд: Центар за митолошке студије Србије.
- Маретић 1889: Томо Маретић, *Косовски јунаци и догађаји у народној епизи*, Рад ЈАЗУ, 1889. књ. ХСVII.
- Песме из Старога Влаха, скупио их и на свет издао Милан Ђ. Станић*, Београд, 1871, Штампарија Николе Стефановића.
- Песме из Старога Влаха, скупио их и на свет издао Милан Ђ. Станић*, Београд, 1871, Штампарија Николе Стефановића.
- Петрановић 1870: Богољуб Петрановић, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*, књига III, Биоград: Државна штампарија.
- Петрановић 1867: Богољуб Петрановић, *Народне пјесме из Босне и Херцеговине*, књига друга, Биоград: Државна штампарија.
- Самарџија 2008: Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине, епске песме старијег времена*, књига друга, скупио Богољуб Петрановић, на свијет издало „Српско учено друштво“ у Биограду у државној штампарији, 1867.
- Српске народне пјесме*, књига друга, Вук С. Караџић, Београд: Просвета, 1969.

Valentina D. Pitulić

WEDDING RITUALS OF THE HEROES OF KOSOVO WITHIN THE DIVERSITY OF VARIANTS

Summary

The international motif of the wedding rituals of the heroes in the Kosovo Cycle poems represents a sort of motivation of the heroes before the battle. The analysis of the poems indicated that the circle of poems with this motif indicated that the poems were a result of numerous mystifications and additional interventions in the aim of the awakening of the national awareness and the beginning of the battle against the Turks. The poems on the wedding of Prince Lazar represent the transposed history which within the frames of the epic history of the heroes obtains its particular meaning. The motif of the confrontation at the Lazar's castle shows the manner of formation of the archetype of the saint, the hero, the victim and the traitor as the main protagonists of the Kosovo Battle.